

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:



Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhlib.am/>

E-mail: info@artsakhlib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhlib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhelibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>



ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ



ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ



«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ



ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)



ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ



SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ՝ ԵՊՅ ռեկտոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Հրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՂԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
 ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԴԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՍՅԱՆ Հայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՂԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Հայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Հայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կոչարյան Կարեն, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՍՊԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՍՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՍԵՍՅԱՆ Մուսիկ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՉԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 1999-2003 ԹԹ.

ՍԱՐԻՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

1991 թ. սեպտեմբերին ՀՀ անկախության հռչակումից հետո, հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքի ամենակարևոր իրադարձություններից էր ՀՀ Սահմանադրության ընդունումը, որը տեղի ունեցավ 1995թ. հուլիսի 5-ին: Նոր Սահմանադրությունը պետության կայացման գործընթացում շատ կարևոր երևույթ էր: Այն դրեց ամբողջատիրական համակարգից դեպի ժողովրդավար պետության անցնելու իրավական հիմքերը¹: Ըստ Սահմանադրության էին տեղի ունենում նաև ՀՀ նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունները:

ՀՀ Նախագահական 3-րդ (արտահերթ) ընտրությունների անցկացման անհրաժեշտությունն առաջացավ 1998թ. փետրվարի 3-ին ՀՀ Նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հրաժարական ներկայացնելուց հետո: Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 52-րդ հոդվածի, ընտրություններն անցկացվեցին հրաժարականի ընդունման օրվան հաջորդող 40-րդ օրը՝ 1998թ. մարտի 16-ին: ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահը հայտարարեց, որ իր կողմից Հանրապետության նախագահի պարտականությունների կատարումը հնարավոր չէ, ուստի ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն 1998թ. փետրվարի 4-ից ապրիլի 9-ը ՀՀ նախագահի պաշտոնակատարն էր ՀՀ վարչապետ Ռոբերտ Զոչարյանը: 1998 թ. նախագահական արտահերթ ընտրությունների արդյունքում հանրապետության նախագահ ընտրվեց Ռոբերտ Զոչարյանը:

Դեռևս 1999թ. հունվարի 29-30-ին ավարտվեց երկրապահների և հանրապետականների միաձուլման գործընթացը՝ պաշտպանության նախարար Վազգեն Սարգսյանի (1959-1999 թթ.) գլխավորությամբ: Սկսեց ուրվագծվել Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության և Կարեն Դեմիրճյանի գլխավորած Հայաստանի ժողովրդական կուսակցության դաշինքի միավորման գործընթացը, որը վերջնականապես ձևավորվեց մարտի 30-ին և կոչվեց «Միասնություն»²:

Հայաստանի Հանրապետության երկրորդ գումարման Ազգային ժողովի ընտրությունները տեղի են ունեցել 1999թ. մայիսի 30-ին:

Ըստ ընտրությունների արդյունքների՝ օրենքով սահմանված հինգ տոկոսի սահմանագիծը հաղթահարել են 6 կուսակցություն և դաշինք, որոնց միջև տեղերը բաշխվել են հետևյալ կերպ. «Միասնություն» դաշինք՝ 41,69 տոկոս (29 պատգ.), ՀԿԿ՝ 12,09 տոկոս (8 պատգամավոր), «Իրավունք և միաբանություն» դաշինք՝ 7,96 տոկոս (6 պատգամավոր), ՀՀԴ՝ 7,86 տոկոս (5 պատգամավոր), «Օրինաց երկիր» կուսակցություն՝ 5,28 տոկոս (4 պատգամավոր), ԱԺՄ՝ 5,17 տոկոս (4 պատգամավոր):³

1999թ. հունիսի 10-ին, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն, բացվեց ՀՀ երկրորդ գումարման Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանը: Ազգային ժողովի նախագահ ընտրվեց Կարեն Դեմիրճյանը:

Մայիսի 30-ից մինչև հոկտեմբերի 27-ն ընկած հինգ ամիսների ընթացքում Հայաստանն ապրում էր ներքաղաքական կյանքի բարդ մի շրջան: Նոր վարչապետ Վազգեն Սարգսյանի պահանջկոտությունը ժողովրդին հուսադրում էր, որ կարվեին բոլոր անհրաժեշտ բայլերը երկիրը բարդ ու դժվարին իրավիճակից դուրս բերելու համար: Դեպի ժողովրդավարություն տանող այս զարգացումները, սակայն,

¹ ՀՀ Սահմանադրություն, 05.07.1995:

² <http://www.hhk.am/hy/history/>.

³ Տե՛ս Մինայան Է., Հայաստանի երրորդ Հանրապետության պատմություն, եր., 2013, էջ 287:

շարունակություն չգտան 1999 թ. հոկտեմբերի 27-ի անսխադեպ ահաբեկչության պատճառով:

1999թ. հոկտեմբերի 27-ին՝ Ազգային ժողովի եռօրյալի վերջին օրվա նիստին, խորհրդարանի նիստերի դահլիճ ներխուժեցին հինգ զինված ահաբեկիչներ՝ Նաիրի Հունասյանի գլխավորությամբ, և կրակ բացեցին Ազգային ժողովի պատգամավորների ու կառավարության անդամների վրա: Չոհվեցին Ազգային ժողովի նախագահ Կարեն Դեմիրճյանը, վարչապետ Վազգեն Սարգսյանը, Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալներ Յուրի Բախշյանը և Ռուբեն Միրոյանը, պատգամավորներ Սիբայել Զոթանյանը, Յենրիկ Աբրահամյանը, Արմենակ Արմենակյանը, օպերատիվ հարցերի նախարար Լեոնարդ Պետրոսյանը¹:

Հոկտեմբերի 27-ի ահաբեկչությունը հանգեցրեց հանրապետության ներքաղաքական իրավիճակի կտրուկ վատթարացմանը: Ստեղծված իրավիճակից փորձեցին օգտվել ընդդիմադիրները, որոնք փորձում էին հետ բերել իշխանությունը:

Տեղի ունեցած ողբերգությունը երկար ժամանակ լարվածության մեջ պահեց ողջ հասարակությանը: «Երկրապահները» պահանջում էին նախագահ Ռոբերտ Զոչարյանի հրաժարականը՝ ի թիվս այլ հանցանքների՝ նրան մեղադրելով նաև հոկտեմբերի 27-ի ոճրագործության մեջ:

1999 թ. հոկտեմբերի 27-ի ոճրագործությունից հետո ՀՀ ԱԺ նախագահ ընտրվեց Արմեն Խաչատրյանը:

Հայաստանի խորհրդարանում տեղի ունեցած ողբերգությունից կարճ ժամանակ անց Եվրոպական Միությունը ևս հնչեցրեց որոշ գնահատականներ: Մասնավորապես, ԵՄ-Հարավկովկասյան պետություններ հարաբերությունների հարցերով Եվրախորհրդարանի զեկուցող Պեռ Գարդոնը 2000 թ. մարտի 2-6-ը Հայաստան կատարած այցից հետո հայտնեց, որ ի թիվս այլ հետևանքների, միջազգային դիտորդները համոզված են, որ «1999 թ. հոկտեմբերի 27-ին ՀՀ ԱԺ-ում տեղի ունեցած ահաբեկչությունը բացասական հետևանքներ կարող է ունենալ Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի կարգավորման համար»²:

Ինչ խոսք, Եվրամիության ներկայացուցչի համոզմունքը, կարծում ենք, հենվում էր ռեալ իրողությունների գնահատման վրա և ռացիոնալ հատիկ էր պարունակում: Դրան ավելացնենք նաև, որ 1999 թ. ահաբեկչությունից հետո բարդացան հանրապետության ոչ միայն արտաքին խնդիրները, այլև շարունակվեց ներքին ճգնաժամը, ինչի արդյունքում կրկին ծայր առավ արտագաղթը: ՀՀ-Եվրամիություն խորհրդարանական համագործակցության հանձնաժողովի անդամների հետ հանդիպումների ժամանակ Եվրամիության ներկայացուցիչ Գարտոնը նույնիսկ հստակ թվեր էր մատնանշել՝ հիշեցնելով, որ «թեև Հայաստանը ռազմական առումով շահել է ԼՂ-ի պատերազմը, սակայն երկրի ներքին ճգնաժամի, սոցիալ-տնտեսական անկայաստ պայմանների արդյունքում մոտ մեկ միլիոն հայեր արտագաղթել են»³:

Կարծում ենք, Եվրամիության պաշտոնյաների կողմից հնչեցվող այս գնահատականները պետք է սթափեցնող նշանակություն ունենային ՀՀ այն ժամանակվա իշխանությունների համար, մինչդեռ նրանց գործողություններից կարելի է եզրակացնել, որ իշխանությունները նույնիսկ հստակ հակաճգնաժամային միջոցառումների ծրագիր չէին մշակել: Ի պատասխան ահազանցող

¹ Տե՛ս նույն տեղում., էջ 289:

² ՀՀ ԱԳՆ, Պատմադիվանագիտական բաժին, Եվրոպայի վարչություն, Եվրամիության բաժին, ց. 6, գ. 42, էջ 3:

³ Նույն տեղում, էջ 11-13:

արտագաղթի մասին այդ դիտարկումներին՝ ՀՀ իշխանությունները համեմատականներ էին անցկացնում Վրաստանի և Ադրբեջանի նույնանման ցուցանիշների հետ՝ փորձելով այդ կարևոր խնդիրը կապել ոչ թե ՀՀ ներքին իրավիճակի, այլ «տարածաշրջանի անցումային շրջանին բնորոշ ընդհանուր վիճակի» հետ:

Անդրադառնալով հիշյալ շրջանի քաղաքական ուժերի դասավորություններին՝ նշենք, որ ընդդիմության հետ էր գործում նորանշանակ վարչապետ Արամ Սարգսյանը (Վազգեն Սարգսյանի եղբայրը), ով ՀՀ նախագահի հրամանով 2000 թ. մայիսին ազատվեց զբաղեցրած պաշտոնից, և վարչապետ նշանակվեց Հանրապետական կուսակցության նախագահ Անդրանիկ Մարգարյանը (1951-2007 թթ.): Այս միջոցով փոքր ինչ մեղմվեց ներքին լարվածությունը և հասարակությունը խուսափեց վտանգավոր դիմակայությունից: Այսպիսով, փաստորեն, հաջողվեց ներքաղաքական առճակատումը շեղել կոշտ բախում տանող ուղուց:

2000թ. սկզբներին հանրապետության ղեկավարությանը հաջողվեց խուսափել ներքաղաքական ցնցումներից և աստիճանաբար կայունացնել քաղաքական իրավիճակը: Կատարվեցին նաև ժողովրդավարությանը նպաստող բարեփոխումներ:

2001 թվականի դեկտեմբերին ընդունվեց «Հասարակական կազմակերպությունների մասին»,¹ իսկ 2002 օգոստոսին՝ «Կուսակցությունների մասին»² ՀՀ օրենքները: Օրենքի կիրարկումից հետո 2004 թ. տվյալներով՝ հանրապետությունում կուսակցությունների թիվը հասավ 52-ի³: Կուսակցությունների ակտիվությունը դրսևորվեց հատկապես նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահական չորրորդ ընտրություններն անցկացվեցին 2003 թ. փետրվարի 19-ին:

Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը, Հայ հեղափոխական դաշնակցությունը, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը, Միավորված աշխատանքային կուսակցությունը, «Հզոր հայրենիք» կուսակցությունը, Հայաստանի Նորացված կոմունիստական կուսակցությունը, «Հայաստանի ժողովրդավարական ազատական միություն» կուսակցությունը հայտարարեցին Ռոբերտ Զոչարյանի թեկնածությունը պաշտպանելու մասին: Թեկնածուներից Րաֆֆի Ռիչարդի Հովհաննիսյանը չգրանցվեց վերջին 10 տարում ՀՀ քաղաքացի չհանդիսանալու պատճառաբանությամբ:

Ընտրություններից առաջ թեկնածուներ Պետրոս Մակեյանը, Արամ Չավենի Սարգսյանը և Արշակ Սադոյանը հայտնեցին ինքնաբացարկ և հայտարարեցին Ստեփան Դեմիրճյանին սատարելու մասին, իսկ Վլադիմիր Դարբինյանը և Պարույր Հայրիկյանը հայտնեցին ինքնաբացարկ և հայտարարեցին Արտաշես Գեղամյանին սատարելու մասին: Թեկնածուներ Արամ Գասպարի Սարգսյանը և Գառնիկ Մարգարյանը ընտրապայքարից դուրս չեկան, սակայն հայտարարեցին Ստեփան Դեմիրճյանին սատարելու մասին: Այսպիսով, գրանցվեց և քվեարկվեց 9 թեկնածու:

2003 թվականի ՀՀ նախագահական ընտրությունների երկրորդ փուլին մասնակցեցին առաջին փուլում առավել ձայներ ստացած երկու թեկնածուները՝ Ռոբերտ Սեդրակի Զոչարյանը և Ստեփան Կարենի Դեմիրճյանը:

ՀՀ նախագահ վերընտրվեց Ռոբերտ Զոչարյանը, վարչապետի պաշտոնում շարունակեց պաշտոնավարել Անդրանիկ Մարգարյանը:

¹ Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժողովածու, 2001, գիրք Դ, Եր., 2001, էջ 771:

² Տե՛ս ՀՀ գործող օրենքների ժողովածու, 2002, գիրք Ե, Եր., 2003, էջ 648:

³ Տե՛ս Պողոսյան Գ., Հայ հասարակությունը 21-րդ դարակգրքին, Եր., 2006, էջ 134:

Հանրապետության Նախագահի թեկնածու Ստեփան Դեմիրճյանը 2003 թ. մարտի 17-ին դիմել էր սահմանադրական դատարան և պատճառաբանելով, որ ընտրությունների նախապատրաստման, կազմակերպման, անցկացման և արդյունքների ամփոփման ընթացքում խախտվել են ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված ընտրական իրավունքի հիմնական սկզբունքները՝ հավասարությունը, ազատությունը և քվեարկության գաղտնիությունը, խաթարվել է ընտրողների կամքի ազատ արտահայտումը, ինդրել է անվավեր ճանաչել Հանրապետության Նախագահի 2003 թ. մարտի 5-ի ընտրությունը:

Պատասխանող կողմը (ՀՀ Սահմանադրական դատարանը) դիմող կողմի ներկայացրած փաստարկների առնչությամբ հրապարակել էր եզրակացություն, որտեղ մասնավորապես նշվում էր, որ «ՀՀ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովն ընտրության արդյունքներն ամփոփել է ՀՀ ընտրական օրենսգրքին համապատասխան, և Հանրապետության Նախագահի ընտրության արդյունքներն անվավեր ճանաչելու հիմքեր չկան»¹:

2003 թվականի մայիսի 25-ին տեղի ունեցան ՀՀ երրորդ գումարման Ազգային ժողովի հերթական ընտրությունները: Կուսակցություններից ոչ մեկին չհաջողվեց բացարձակ մեծամասնություն ստանալ խորհրդարանում և միայնակ ձևավորել կառավարություն: Ըստ ընտրությունների արդյունքի՝ օրենքով սահմանված հինգ տոկոսի սահմանագիծը հաղթահարեցին 6 կուսակցություն և դաշինք հետևյալ համամասնությամբ. Հայաստանի հանրապետական կուսակցություն՝ 23,66 տոկոս (23 պատգ.), «Արդարություն» դաշինք՝ 13,71 տոկոս (14 պատգ.), «Օրինաց երկիր» կուսակցություն՝ 12,60 տոկոս (12 պատգ.), Հայ հեղափոխական դաշնակցություն՝ 11,45 տոկոս (11 պատգ.), «Ազգային միաբանություն»՝ 8,91 տոկոս (9 պատգ.), Միավորված աշխատանքային կուսակցություն՝ 5,67 տոկոս (6 պատգ.):

2003թ. հունիսի 12-ին բացվեց ՀՀ երրորդ գումարման Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանը: Ազգային ժողովի նախագահ ընտրվեց Արթուր Բաղդասարյանը, իսկ նախագահի տեղակալներ ընտրվեցին Տիգրան Թորոսյանը և Վահան Հովհաննիսյանը: Ընտրվեցին նաև մշտական հանձնաժողովների նախագահներ: 2006թ. մայիսի 22-ին Արթուր Բաղդասարյանը ներկայացրեց հրաժարական: Հունիսի 1-ին Ազգային ժողովի նախագահ ընտրվեց Տիգրան Թորոսյանը:²

Հայաստանի անկախ Հանրապետության պատմության մեջ առաջին անգամ ընտրություններում առավել շատ ձայներ ստացած երեք կուսակցություններ՝ Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը (ՀՀԿ), Օրինաց երկիր կուսակցությունը (ՕԵԿ) և Հայ Հեղափոխական դաշնակցությունը (ՀՀԴ) քաղաքական կոալիցիա կազմեցին և ձևավորեցին կառավարություն³: Վարչապետ նշանակվեց դեռևս 2000 թվականից այդ պաշտոնում գտնվող Անդրանիկ Մարգարյանը: Ավելի ուշ՝ 2006 թ. ՕԵԿ-ը, դուրս գալով կոալիցիայից, կարճ ժամանակով վերածվեց ընդդիմության⁴:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ 1991 թ. անկախության հռչակումից հետո, հիմք դրվեց Հայաստանի Հանրապետությունում ժողովրդավարական քաղաքական վարչակարգի ձևավորմանը: Սակայն, ակնհայտ է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում այդ

¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի որոշումը Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2003 թվականի մարտի 5-ի ընտրության արդյունքները վիճարկելու վերաբերյալ գործով, 16 ապրիլ, 2003:

² <http://www.parliament.am/parliament.php?id=parliament>.

³ Տե՛ս Թորոսյան Տ., Հասարակական համակարգի հետխորհրդային տրանսֆորմացիա, Եր., 2006, էջ 157:

⁴ Արբախյան Յ., Ժողովրդավարությունը և քաղաքական կուսակցությունները, Երևան, 2009, էջ 70:

գործընթացն ընթանում էր հակասական և արմատական վերակազմավորումների ուղեկցությամբ: Երկրում ձեռնարկված բարեփոխումները ուղեկցվեցին տնտեսական ճգնաժամերով, քաղաքական բուռն լարվածությամբ, հակասություններով, սոցիալական անկմամբ և անկայունությամբ: Պարզ դիտարկմամբ, քննարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ-ում հասարակական և քաղաքական իրողությունները, զանգվածային ընտրախախտումներն ու ժողովրդի մի ստվար հատվածի աղքատ վիճակը հանգեցրին անվստահության մթնոլորտի ձևավորմանը, որն էլ իր հերթին դարձավ հասարակություն-իշխանություն փոխօտարման պատճառ:

Մարինե Գևորգյան **ՆԵՐՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ** **1999-2003 ԹԹ.**

Բանալի բառեր՝ Հայաստանի Հանրապետություն, ներքաղաքական զարգացում, կուսակցություններ, ԱԺ ընտրություններ, Նախագահական ընտրություններ, ահաբեկչություն

1991 թ. Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը նոր փուլ նշանավորեց հայոց նորագույն պատմության մեջ: 1995 թ. հուլիսի 5-ին ընդունված ՀՀ Սահմանադրությամբ ուրվագծվեց երկրի հետագա հասարակական-քաղաքական կյանքի զարգացումը: Զաղաքական համակարգը, որը վերջնականապես ձևավորվեց 1998 թ. Նախագահական, այնուհետև 1999 թ. խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում, թվում էր երկիրը կտանի ժողովրդավարության ամրապնդման ուղիով, սակայն դա տեղի չունեցավ 1999 թ. հոկտեմբերի 27-ին Ազգային ժողովում ահաբեկչական հարձակման պատճառով: Դա ոչ միայն հանգեցրեց լուրջ ներքաղաքական ցնցումների, այլև բացասաբար ազդեց Հայաստանի Հանրապետության արտաքին հեղինակության վրա: Հետագայում երկրում ներքաղաքական կյանքը որոշակի կայունացավ: 2003 թվականին ՀՀ-ում տեղի ունեցան հերթական Նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունները: Քննարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ-ում հասարակական և քաղաքական իրողությունները, զանգվածային ընտրախախտումներն ու ժողովրդի մի ստվար հատվածի աղքատ վիճակը հանգեցրին անվստահության մթնոլորտի ձևավորմանը, որն էլ իր հերթին դարձավ հասարակություն-իշխանություն փոխօտարման պատճառ:

Marine Gevorgyan

INTRA-POLITICAL PROCESSES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN 1999-2003

Key words: *Republic of Armenia, domestic political life, parties, parliamentary elections, presidential elections, terrorism*

The independence of the Republic of Armenia in 1991 marked a new historical stage in modern Armenian history. The Constitution, adopted on July 5, 1995, already outlined the further development of the country's socio-political life. The political system formed as a result of the presidential elections of 1998, and then the parliamentary elections in 1999, was expected to lead the country along the path of strengthening democracy, but this did not happen because of the terroristic attacks in the National Assembly on October 27, 1999,

which did not only lead to significant internal political upheavals, but also affected the external authority of the Republic of Armenia greatly. Later, the domestic political life in the country demonstrated some stabilization. In 2003, presidential and parliamentary elections took place. During the period under review, the social and political realities in Armenia, the massive electoral frauds and the poverty of the majority of the population led to the formation of an atmosphere of distrust, which, in its turn, caused the alienation of society and power.

Марине Геворкян
ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В РЕСПУБЛИКЕ
АРМЕНИЯ В 1999-2003 гг.

Ключевые слова: *Республика Армения, внутривнутриполитическая жизнь, партии, парламентские выборы, президентские выборы, терроризм*

Обретение независимости Республикой Армения в 1991 году ознаменовало собой новый исторический этап в новейшей армянской истории. Конституция, принятая 5 июля 1995 года, наметила дальнейшее развитие общественно-политической жизни страны. Политическая система, сформировавшаяся в результате президентских выборов 1998 года, а затем парламентских выборов 1999 года, казалось, поведет страну по пути укрепления демократии, однако этого не произошло из-за осуществленного в Национальном собрании 27 октября 1999 года террористического акта, который не только привел к существенным внутривнутриполитическим потрясениям, но и нанес большой удар по внешнему авторитету РА. Стабилизация во внутривнутриполитической жизни была отмечена позднее. В 2003 году произошли очередные президентские и парламентские выборы. В течение рассматриваемого периода социальные и политические реалии в Армении, массовые электоральные махинации и нищета большинства населения привели к формированию атмосферы недоверия, которая в свою очередь вызвала отчуждение общества и власти.

16. **Բարխուդարյան Լուսինե** – ԱրՊՀ մագիստրոս, ԱԵԳՄՍ անդամ
Barkhudaryan Lusine - Master of ASU, member of UYSSA
Бархударян Лусинэ – магистр АрГУ, член ОМУСА
E-mail: barkhudaryan.lusine@gmail.com
17. **Գալստյան Անի** – ՀՈՀ դասախոս
Galstyan Ani – Lecturer of ARU
Галстян Ани - преподаватель РАУ
E-mail: ani.galstyan@rau.am
18. **Գալստյան Խաչիկ** - ԵՊՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ պատվավոր անդամ, ք.գ.դ., դոցենտ
Galstyan Khachik- Lecturer of YSU, honorary member of UYSSA, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Галстян Хачик - преподаватель ЕГУ, почётный член ОМУСА, д.п.н., доцент
E-mail: khgalstyan@yahoo.com
19. **Գասպարյան Աբրահամ** - ԵՊՀ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Gasparyan Abraham - Lecturer of YSU, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
Гаспарян Абраам - преподаватель ЕГУ, к.п.н., доцент
E-mail: abrahamgasparyan@gmail.com
20. **Գափոյան Գառնիկ** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս
Garoyan Garnik – Master of PAA RA
Гапоян Гарник - магистр АГУ Республики Армения
E-mail: garoyan93@gmail.com
21. **Գևորգյան Մարինե** – ԵՊՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ անդամ, պ.գ.թ., դոցենտ
Gevorgyan Marine – Lecturer of YSU, member of UYSSA, Candidate of History, Associate Professor
Геворкян Марине - к.и.н., доцент, ЕГУ, член ОМУСА
E-mail: marine.gevorgyan@ysu.am
22. **Գրիգորյան Կարեն** – ՀՊՏՀ, ամբիոնի վարիչ, տ.գ.թ., դոցենտ
Grigoryan Karen – Head of the Chair of ASUE, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Григорян Карен - АГЭУ, заведующий кафедрой, к.э.н., доцент
E-mail: kgrigoryanh@mail.ru
23. **Դանիելյան Նատելլա** - ԱՀ պետնախարարի աշխատակազմի աշխատակից
Danielyan Natella - employee of administration of State Minister of the Republic of Artsakh
Даниелян Нателла – сотрудник аппарата госминистра Республики Арцах
E-mail: natella.danielyan@gmail.com
24. **Դավոյան Սամսոն** - ԵՊՀ դասախոս, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Davoyan Samson – Lecturer of YSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
Давоян Самсон - преподаватель ЕГУ, д.э.н., профессор
E-mail: samsondavoyan2014@gmail.com

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ  **CONTENTS**  **СОДЕРЖАНИЕ**

ԵՊՅ ռեկտոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, «Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհրդի նախագահ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Արամ Սիմոնյանի ողջույնի խոսքը.....4

Welcome message of YSU Rector, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Chairman of the Editorial Council of the Journal «Scientific Artsakh», Doctor of History, Professor Aram Simonyan.....5

Приветственное послание ректора ЕГУ, члена-корреспондента НАН Республики Армения, председателя редакционного совета журнала «Научный Арцах», доктора исторических наук, профессора Арама Симоняна.....6

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ
HISTORY, PHILOSOPHY
ИСТОРИЯ, ФИЛОСОФИЯ

Վահրամ Բալայան. Պետականության պատմական և գաղափարական դրսևորումներն Արցախում 17-րդ դարի վերջերից մինչև մեր օրերը.....7
Vahram Balayan. Historical and Ideological Manifestations of Statehood in Artsakh from the end of the 17th Century to our Days

Ваграм Балаян. Исторические и идеологические проявления государственности в Арцахе с конца 17 века по наши дни

Արման Եղիազարյան. Հայոց պետականության պատմության ուսանելի էջերից. Արշակ Բ-ի դարաշրջանը..... 15
Arman Yeghiazaryan. An Instructive Page of Armenian Statehood History: the Epoch of Arshak II

Арман Егиазарян. Одна из поучительных страниц истории армянской государственности: эпоха Аршака II

Խաչատուր Ստեփանյան. Արցախի խորհրդայնացումը.....22
Khachatur Stepanyan. The Sovietization Of Artsakh
Хачатур Степанян. Советизация Арцаха

Իսկուհի Ավանեսյան. Զեռոլայն Զոքսի բարոյական և նյութական աջակցությունն Արցախի Հանրապետությանը պատերազմի օրերին և հետագայում.....26
Iskuhi Avanesyan. Caroline Cox's Moral and Political Support to the Artsakh Republic During and after the War

Искуи Аванесян. Моральная и материальная поддержка Кэролайн Кокс Республике Арцах в период войны и в дальнейшем

Զինաիդա Բալայան. Ղևոնդ Ալիշանի «Արցախ» երկը.....30
Zinaida Balayan. The «Artsakh» Composition by Ghevond Alishan
Зинаида Балаян. Произведение «Арцах» Гевонда Алишана

Մարինե Գևորգյան. Ներքաղաքական զարգացումները Հայաստանի Հանրապետությունում 1999-2003թթ.....36
Marine Gevorgyan. Intra-Political Processes in the Republic Of Armenia in 1999-2003
Марине Геворкян. Внутриполитические процессы в Республике Армения в 1999-2003 гг.